

УНІВЕРСАЛЬНА ПРАКТИКА НАВЧАННЯ ТА НАДАННЯ ПІДТРИМКИ УЧНЯМ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Оксана ТАРАНЧЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, м. Київ

Анотація. В статті представлено деякі практичні аспекти диференційованого викладання, як сучасного концептуального підходу та технології організації роботи учнів на уроці з урахуванням їхніх індивідуальних потреб.

Ключові слова: диференційоване викладання, адаптації, модифікації, оцінювання, учні з особливими потребами, діти з порушеннями психофізичного розвитку.

Оксана ТАРАНЧЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, г. Киев

УНИВЕРСАЛЬНАЯ ПРАКТИКА ОБУЧЕНИЯ И ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ ПОДДЕРЖКИ УЧЕНИКАМ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

В статье представлены отдельные практические аспекты дифференцированного преподавания, как современного концептуального подхода и технологии организации работы учащихся на уроке, с учетом их индивидуальных потребностей. Каждый из предусмотренных этой технологией подходов будет полезным для всех групп учащихся: одаренных, которые демонстрируют высокие достижения в учебе, «средних» учеников, чьи показатели успешности соответствуют среднестатистическим показателям их возрастной группы, детей, имеющих трудности в обучении и учащихся с нарушениями психофизического развития.

Ключевые слова: дифференцированное преподавание, адаптации, модификации, оценки, ученики с особыми потребностями, дети с нарушениями психофизического развития.

Oksana TARANCHENKO, Institute of Special Pedagogy NAPS of Ukraine, Kyiv

UNIVERSAL PRACTICE OF TRAINING AND SUPPORT FOR STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

The author presents some practical aspects of differential teaching, as a modern conceptual approach, and methods of students' work organization in the classroom regarding to their individual needs.

The technology has three parts: setting goals, monitoring achievement of these goals and evaluation system. It will help transferring from the usage of traditional teaching methods to the practice of teaching based on the educational needs of students. Singled out five qualitative indicators of differentiated teaching elements (teacher, content, student, teaching, evaluation) that are agreed with the five stages of mastery of this practice.

Each of the approaches provided by this technology will be useful for all groups of students: gifted, who demonstrate high achievement in school, «average» students, whose success corresponds to the average parameters among students of the same age and students with special educational needs.

Keywords: differentiated teaching, adaptation, modification, evaluation, students with disabilities, children with special educational needs.

Загальновідомо, що учні навчаються в різний спосіб, але базовий зміст, уміння і навички, визначені стандартами та програмами, залишаються незмінними. Для того, щоб забезпечити рівні можливості для кожної дитини та високі стандарти освіти треба вдатися до організації гнучкого навчального процесу, що відповідав би потребам усіх учнів. Диференційоване викладання – це принципово інший спосіб навчати дітей із різноманітними навчальними потребами. Воно дає змогу кожному з учнів дістатися того самого «пункту призначення» (опанувати знання, вміння і навички) своїм власним шляхом.

Яким же чином учитель може впроваджувати в щоденну практику диференційоване викладання? На початку зміна традиційного підходу до організації навчального процесу на уроці потребуватиме чималих зусиль педагога. Перед учителем постає питання – як в існуючій звичній класно-

урочній системі, надати учням, в тому числі і з різноманітними порушеннями психофізичного розвитку, широкі можливості для навчання та розвитку? Запропонована нижче технологія, що має три складові (визначення цілей, моніторинг їх досягнення та система оцінювання), сприятиме поступовому гнучкому переходу від застосування традиційних методів викладання до практики викладання орієнтованого на потреби учнів.

За допомогою набору певних індикаторів учителі зможуть:

- застосовувати традиційні методики інтенсивного навчання у поєднанні із постійною взаємодією вчителя та учнів;

- під час кожного уроку надати учням змогу якомога частіше правильно відповідати на запитання, використовуючи для цього вивчення матеріалу на різних рівнях та на основі доступних методик;

- чітко структурувати кожне заняття та широко використовувати графічні організатори інформації;

- відстежувати рівень академічної успішності, спираючись на результати контрольних робіт, спостережень, поточного аналізу досягнень учнів;

- працювати над створенням позитивної атмосфери у класі.

Ця технологія містить набір *індикаторів* якості для визначення ефективності диференційованого викладання, та описує *етапи*, які має пройти вчитель для її опанування. Разом, індикатори та етапи, допоможуть учителю окреслити власний шлях до напрацювання диференційованих методик та вдосконалити їх застосування на практиці.

Запропонований набір індикаторів є орієнтиром для переходу від традиційної (тобто недиференційованої) практики на диференційоване викладання. Для створення технології та супровідного набору індикаторів визначено базові показники ефективного навчання учнів з особливими потребами. Кожен із передбачених цією технологією підходів є корисним для всіх груп учнів: обдарованих, які демонструють високі досягнення в навчанні, «середніх» учнів, чії показники успішності відповідають середньостатистичним показникам їхньої вікової групи, дітей, котрі мають труднощі у навчанні та учнів з порушеннями психофізичного розвитку.

Визначаються п'ять індикаторів якості, що відображають основні чинники диференційованого викладання: вчитель (1), зміст (2), учень (3), викладання (4), оцінювання (5). Та п'ять етапів опанування цієї практики:

- *рефлексія* – бажання діяти та необхідні навички;

- *оцінка* навчального плану;

- *аналіз* індивідуальних особливостей учнів;

- *планування* уроків на основі науково обґрунтованих методів;

- *удосконалення* практики на основі фактичної інформації.

Індикатори та етапи відповідним чином співвідносяться. Розглянемо їх послідовно.

1) *Вчитель*. Цей перший індикатор якості стосується роботи вчителя, тобто особи, якій відводиться центральна роль у процесі диференційованого викладання. Власне, багато в чому диференційований підхід ґрунтується на тих самих цінностях, що лежать в основі всієї педагогічної діяльності. Водночас, деякі з них настільки важливі, що на них варто зупинитися окремо. Це – розуміння характеру навчальної діяльності учнів та особливостей їхньої поведінки, прагнення забезпечувати перебіг навчального процесу на високому якісному рівні, а також бажання та готовність до неперервного професійного зростання й розвитку. Крім того, навчаючи дітей, учитель не повинен обмежуватися знанням щодо їхніх труднощів і слабких сторін, а, передусім, має усвідомлювати їхні сильні сторони та компетентності і спиратися саме на них.

Перший етап. Рефлексія: бажання діяти та необхідні навички. На цьому етапі вчителю варто замислитися над такими ключовими запитаннями: «Як я оцінюю себе і свою роботу? В якому напрямі рухатися далі?». Важливо ретельно оцінити власні знання та рівень майстерності. Також, треба поміркувати над тим, що потрібно для того, аби змінити існуючу методику проведення уроків для оптимізації навчального процесу. Вчитель має оцінити наявний обсяг своїх знань, глибину володіння навчальним предметом та обміркувати свій стиль викладання. Яким методам зазвичай віддає перевагу або найчастіше застосовує в класі? Також варто визначити зважені цілі щодо впровадження цього підходу на своїх уроках та реалістичні терміни їх досягнення.

2) *Зміст*. Зокрема йдеться про навчальні програми. Загалом, вся практика диференційованого викладання спрямована на те, щоб надати змогу якомога більшій кількості учнів опанувати насичену навчальну програму. Таким чином, у контексті цього підходу наповнення уроку залежить від двох чинників: з одного боку, воно визначається державними вимогами, а з другого – інтересами, здібностями та можливостями самих учнів.

Другий етап. Оцінка програм навчання. Що являє собою зміст навчання? Чому він має бути цікавим учням? Ось ключові запитання, на які варто звернути увагу на цьому етапі. Передбачається, що вчитель може адаптувати змістове наповнення самостійно, керуючись державними вимогами. Крім того, в цьому процесі він також має враховувати інтереси, здібності та навчальні потреби дітей свого класу. Варто визначити й виокремити найважливіші складові змісту, загальні ідеї, поняття, які мають засвоїти учні.

По завершенні необхідно узагальнити всю отриману інформацію та, виходячи з неї, вибрати оптимальні методи й форми роботи. Це доволі складне завдання, і тому можна скористатися спеціальною методикою Шумма та ін. (Schumm et al., 1994), яка називається «Пірамідою планування». Піраміда складається з трьох частин: її основу становлять знання, вміння й навички, які мають засвоїти всі учні; у середній частині міститься те, що має опанувати більшість дітей; а вершина піраміди охоплює навчальний матеріал, який опанують лише деякі діти. Отже, всі учні вивчають один і той самий зміст, проте вимоги до їхніх навчальних досягнень висуваються різні.

3) *Учень*. Диференційоване викладання орієнтоване на учня, а навчальний матеріал посідає друге місце. В деяких випадках цей принцип спонукає вчителя змінювати свою практику проведення уроків, відмовитися від зосередження на змісті і, натомість, будувати навчальний процес навколо конкретного учня, впроваджуючи особистісно орієнтований підхід замість шаблонних і однотипних методів.

Третій етап. Аналіз індивідуальних особливостей учнів. Диференціація викладання здійснюється заради дітей, тому, використовуючи цей інди-

катор для з'ясування поточної ситуації, потрібно відповісти на такі запитання: «З якими учнями я працюю? Кому зазвичай приділяється менше уваги?». Цей етап відрізняється від попереднього, оскільки нас цікавить конкретна інформація про кожну дитину. У процесі аналізу групи або окремих учнів необхідно визначити рівень їхньої підготовленості, інтереси, стиль навчання, їхні сильні сторони та потреби; поміркувати про можливі глибинні причини низької успішності дитини.

Відтак, необхідно визначити різні критерії для об'єднання дітей у групи: наприклад, створення груп з навчальною метою, тобто залежно від рівня успішності учнів, складності навчального матеріалу чи завдання; або з організаційною метою, тобто, з урахуванням динаміки міжособистісних стосунків у дитячому колективі, наприклад, наскільки добре певні учні знаходять спільну мову та взаємодіють, працюючи над розв'язанням завдання.

До того ж доцільно обов'язково визначити величину «розриву» в рівнях успішності та навчальних досягнень учнів. Під «розривом» мається на увазі «відстань» у знаннях, вміннях і навичках між найбільш успішними учнями й тими, хто опановує програму найгірше. Така інформація допоможе вчителю формувати групи й добирати оптимальні методи для роботи з дітьми на уроці.

4) *Викладання*. Цей індикатор стосується набору методів і прийомів, які вчитель використовує у своїй практичній діяльності. Більшість педагогів завжди перебуває в пошуку нових методичних ідей.

Четвертий етап. Планування уроків на основі науково обґрунтованих методів. Головна мета цього етапу полягає в тому, щоб збалансувати викладання нового матеріалу, «підтягти» учнів, які мають труднощі в навчанні та збагатити навчальний процес для всього класу. Тому, передує найбільш придатними на запитання: «Які методи є найбільш придатними в конкретному випадку?». Відповідь: «Ті, що допомагають проводити цікаві й пізнавальні уроки!» Найкращий спосіб досягти цього – планувати, добирати оптимальні методи та форми роботи, матеріал відповідного рівня та реалізовувати все це у процесі викладання. Для початку, рекомендується скласти перелік навчальних тем, які мають вивчити діти, та визначити різні види діяльності для сприяння засвоєнню матеріалу. Немає значення, про який навчальний предмет ідеться. Важливо, аби вчитель надавав дітям змогу почати ознайомлення з певною навчальною темою відповідно до ступеня їхньої підготовленості. Тобто, необхідно забезпечити їм можливість долучатися до навчального процесу на різному рівні, залежно від індивідуальних здібностей та можливостей (наприклад, уважно проаналізувати завдання, його складність та визначити, чи зможуть учні виконувати його на різному рівні – когнітивному та фізичному).

Варто надати учням можливість працювати всім класом, у малих групах та індивідуально.

Звісно, темп уроку має бути активним, проте треба бути готовим варіювати його залежно від ситуації, аби пересвідчитися, що учні добре розуміють матеріал. Учитель орієнтований на дитину завжди має у запасі численні варіанти активізації навчання, зокрема, вербальні та невербальні (відповіді хором, дошки для писання маркером, колективне обдумування, самостійне обмірковування, обговорення з партнером, обговорення у групі, або використання відкритого запитання, на яке один за одним відповідає велика кількість учнів, причому відповідь може складатися з однієї фрази або речення).

Сучасні наукові дослідження підтверджують, що для учнів важливо регулярно працювати один з одним, наприклад у парах, із поєднанням сильніших і слабших учнів, з використанням методик кооперативного навчання. Численні наукові публікації свідчать, що дітям необхідно отримувати відгук учителя щодо їхньої успішності та поведінки. Такий зворотний зв'язок потрібно забезпечувати у процесі навчальної діяльності, часто і в індивідуальній формі, яка є прийнятною для кожного учня. Зазвичай, педагогам рекомендується надавати зворотний зв'язок щодо роботи учня одразу, не відкладаючи, та використовувати позитивні й нейтральні коментарі, а також конструктивні зауваження, що спонукають до змін. Крім того, в диференційованому викладанні велике значення мають методики опитування. Важливо ставити різні типи запитань для різних дітей.

Ще один спосіб задоволення різноманітних навчальних потреб учнів полягає у використанні допоміжних технічних засобів. Вони надаються дітям, які за інших умов не можуть отримувати користі від освітнього процесу (з порушеннями слуху, порушеннями зору, опорно-рухового апарату), й охоплюють широкий спектр ресурсів різного ступеня технологічності, як-от: книги в аудіозапису, комп'ютерні програми для написання та редагування тексту, вивчення лексики, орфографії, граматики та навчання читання з озвученням усіх слів, тлумачень і повідомлень, тримачі для олівців, дошки з малюнками тощо. Окрім цього необхідно забезпечувати дітей адекватними допоміжними матеріалами, доступними підручниками, цікавими наочними засобами для маніпулювання та ін.

Варто пам'ятати про контекст, у якому передбачається застосовувати цю багату палітру науково обґрунтованих практик, тобто про організацію фізичного простору та психологічну атмосферу на уроці. Вже тривалий час педагоги звертають особливу увагу на розміщення парт і стільців у класі. З метою створення сприятливого середовища для кооперативного навчання парти варто поставити групами, щоб полегшити цей процес, деякі вчителі використовують рухливі кріплення до ніжок меблів, завдяки чому меблі легко пересуваються та не створюють шуму.

5) *Оцінювання*. Оцінювання є невід'ємною складовою диференційованого викладання. Ефектив-

ність навчального процесу залежить від регулярної діагностики прогресу учнів в опануванні знань, формуванні умінь і навичок. І незважаючи на усталену думку про те, ніби основною функцією оцінювання є виставлення оцінок за успішність дітей у вивченні певних предметів, ця концепція набагато ширша. Тому, ведучи мову про оцінювання як індикатор якості, ми маємо на увазі використання його даних для визначення впливу викладання.

П'ятий етап. Вдосконалення практики на основі фактичної інформації. Якісне оцінювання, так само як і якісне викладання, необхідно планувати. Тому, ключове запитання на цьому етапі: «Наскільки ефективним був навчальний процес? Як це визначити?». В цей період учителів потрібно, спираючись на отримані в результаті оцінювання дані, визначати ефективні способи навчання дітей у подальшому.

Більшість учителів, крім неперервного аналізу інформації про учнівську успішність, також вдається до критичної рефлексії щодо власної педагогічної діяльності, щоб на її основі добирати оптимальні методи й форми роботи для організації навчального процесу. Також, дедалі більше педагогів беруть на озброєння численні методики формального та неформального оцінювання (до, під час і після навчання). Зазвичай, оцінювання, що проводиться на початку вивчення теми, називається *попереднім* або *діагностичним*. На цьому етапі вчитель з'ясовує інтереси, стилі мислення та ступінь підготовленості учнів до опанування певного змістового блоку (теми) чи вміння за допомогою простих контрольних запитань, інтерв'ю, анкетування/опитування і спостереження. *Поточне оцінювання* здійснюється паралельно з вивченням матеріалу. Для оцінки розуміння учнями нової теми в певний момент її вивчення рекомендується ставити запитання, проводити короткі тести, вивчати зразки робіт тощо. *Підсумкове оцінювання* відбувається по завершенні певного

періоду навчання та дає змогу виміряти результати учнів порівняно зі встановленими вимогами. Зазвичай, це контрольні роботи й тести для перевірки знань із широкої навчальної теми або розділу підручника, проекти, портфоліо та оцінювання навчальних досягнень. Таким чином, перед учителями постає складне завдання – використовувати дані оцінювання виважено й помірковано для своєчасного коригування своєї діяльності. І для його розв'язання систему оцінювання треба будувати й реалізовувати з участю самих дітей. Іншими словами, всі учні мають збирати й використовувати інформацію про результати свого навчання.

Зважаючи на викладене вище, вчитель має сформулювати для себе п'ять завдань.

- *По-перше*, прагнути застосовувати з одного боку традиційні методики навчання зі швидким темпом і постійною взаємодією вчителя та учнів, а з другого – «навчати вчитися». При цьому використовувати фронтальну, групову й індивідуальну форми роботи.

- *По-друге*, під час кожного уроку намагатися надавати учням можливість бути якомога активнішими, для цього організували вивчення матеріалу на різних рівнях та на основі доступних методик.

- *По-третє*, чітко структурувати кожне заняття й широко використовувати різні організатори інформації.

- *По-четверте*, відстежувати рівень академічної успішності, спираючись на формальні та неформальні методи оцінювання.

- І, *по-п'яте*, працювати над створенням позитивної атмосфери у класі.

Підсумовуючи, зауважимо, що ще не існує єдиної формули щодо підготовки уроку із застосуванням диференційованого викладання. Але є одна необхідна умова для успішного навчання та викладання – до початку роботи усвідомлювати кінцеву мету і результат та планувати свої дії для їх досягнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи. Монографія. – К., 2008. – 272 с.
2. Лорман Т., Деппелер Д., Харві Д. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практичний посібник. – 2010. – 296 с.
3. Tomlinson C. A. (2001). How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms – 2nd Ed [Як диференціювати викладання у класах, де навчаються діти з різним рівнем здібностей]. Alexandria, VA : ASCD. Chapters 8 – 10.
4. Tomlinson C. (1999). Mapping a route toward differentiated instruction [Прокладання шляху в напрямку до диференційованого викладання]. Educational Leadership, 57(1). – P. 12 – 16.
5. Renzulli J. S., Leppien J. H., Hauser T. S. (2000). *The multiple menu model: A practical guide*

for developing differentiated curriculum. (Рензулли Дж.С., Леппиен Дж. Г. та Хейз Т. С. Модель множинного меню : Практичний посібник з розробки диференційованої навчальної програми) Mansfield Center, CT : Creative Learning Press.

REFERENCES

1. Kolupaieva A. A. Inclusive Education: Realities and Prospects: monograph. – K., 2008. – 272 p.
2. Lorman T., Depler D., Harvi D. Inclusive Education. Supporting diversity in the classroom: Practical handbook, 2010. – 296 p.